

UDK 821.163.4(497.6).09:055.88-055.2(049.3)

Primljeno: 01. 04. 2025.

Stručni rad
Professional paper

Anisa Avdagić

(O) KNJIŽEVNICAMA IPAK IMA KO DA PIŠE

(Adisa Bašić i Ajla Demiragić, *Lovorike za žensku glavu: Rodna dimenzija književnog nagrađivanja u Bosni i Hercegovini*, TPO fondacija, Sarajevo, 2024)¹

Knjiga *Lovorike za žensku glavu: Rodna dimenzija književnog nagrađivanja u Bosni i Hercegovini* rezultat je zajedničkog istraživanja i saradnje dviju uvažениh bosanskohercegovačkih univerzitetskih profesorica – Adise Bašić i Ajle Demiragić (Univerzitet u Sarajevu, Filozofski fakultet). Pri tome, Adisa Bašić je poznata, nagrađivana, regionalno poštovana i čitana književnica, tako da je njihova saradnja obogaćena i dvostrukim uvidom – iz akademskog, ali i iz spisateljskog ugla. Pomoć pri izradi publikacije pružila je i Nidžara Ahmetašević, nagrađivana novinarka i publicistkinja, koja je prikupila većinu relevantnih podataka o nagradama dodjeljivanim u periodu od 1996. do 2024. godine (odnosno do objavljivanja publikacije). Autorice su time identificirale i obradile 55 književnih nagrada što, kako je i naglašeno u studiji, ne predstavlja konačan broj, ali nedvosmisleno predstavlja validan istraživački uzorak na osnovu kojega je i bilo moguće i opravdano izvoditi specifične zaključke. Ako se tome pridoda i činjenica da je ovu publikaciju trebalo zaokružiti u vrlo kratkom, projektnom dokumentacijom nametnutom i čak nemilosrdnom roku, može se zaključiti da su rezultati ove studije izuzetni. Naime, ova publikacija je proizašla iz druge, istraživačke faze projekta pod nazivom *Trudbenice u kulturi* koji su autorice Bašić i Demiragić realizirale kroz niz tribina /

1 PDF knjige (kao i sva ostala izdanja TPO fondacije) dostupan je na <http://www.tpo.ba/b/Publikacije.html>

javnih razgovora s književnicama, vizuelnim umjetnicama, muzičarkama, producenticama i poduzetnicama u polju kulture, a taj je projekat opet bio tek dio velikog regionalnog projekta UNIGEM (University and gender mainstreaming / Uvođenje rodne perspektive na univerzitete). UNIGEM, četverogodišnji projekat (2021-2025), je nedavno, i pri tome vrlo uspješno okončan, te popraćen iznimnom studijom *Echoes of Change: Advancing Gender Equality in Higher Education in the Balkans* koju potpisuju također respektabilne naučnice, univerzitetske profesorice Zilka Spahić Šiljak, Jasna Kovačević i Anita Dremel (izdavač TPO fondacija, Sarajevo, 2025). U projektu UNIGEM učestvovalo je 19 univerziteta iz Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Srbije i Crne Gore, a sve u saradnji sa Transkulturalnom psihosocijalnom obrazovnom fondacijom (TPO). Strateška opredijeljenost svih uključenih univerziteta bila je da unutar institucije osiguraju rodnu ravnopravnost. Značaj publikacije *Lovorike za žensku glavu* – i kao pojedinačnog poduhvata, ali i kao dijela ovog velikog regionalnog projekta – prepoznata je i u širem akademskom i književnom kontekstu, tako da su već p/održane i dvije promocije, jedna u Tuzli, u okviru Međunarodnih književnih susreta *Cum grano salis*, a druga u Sarajevu, na Filozofskom fakultetu.

U samoj strukturi, knjiga uz atraktivan pod/naslov prati znanstvene, metodološke konvencije tako da uz uvodno, slijedi poglavlje koje donosi precizno pojašnjenje istraživačkog i teorijskog okvira, zatim poglavlje koje donosi analize i interpretacije prikupljenih materijala, te zaključno poglavlje koje ipak ne zatvara studiju nego postaje svojevrsni uvodnik za posljednji dodatak u knjizi: intervju s književnicama. Ti intervjui bili su oslonac za kvalitativno istraživanje rodnog aspekta književnih nagrada u Bosni i Hercegovini; vođeni su u pisanoj formi, a obavila ih koautorica studije Adisa Bašić. Prema riječima autorica studije, za istraživanje je bilo je važno da:

„(...) odabrane književnice kontinuirano pišu i objavljuju, da pripadaju različitim generacijama, da su nagrađivane za različite književne vrste, da dolaze iz svih dijelova BiH, i da zauzimaju različite identitarne pozicije. Svaka od njih ima objavljenu barem jednu knjigu i dobitnica je barem jedne relevantne književne nagrade. One žive u Sarajevu, Banja Luci, Mostaru, a neke od njih trenutno su nastanjene u inostranstvu. U istraživanju su sudjelovale sljedeće autorice: Selma Asotić (1992), Lana Bastašić (1986), Lamija Begagić (1980), Magdalena Blažević (1982), Ferida Duraković (1957), Lejla Kalamujić (1980), Senka Marić (1972), Tanja Stupar (1977), Mihaela Šumić (1998) i Nikolina Todorović (1995).“ (str. 14)

S obzirom na činjenicu da ova studija ne predstavlja panoramski pregled nego kvalitativno istraživanje bazirano na jasno definiranom uzorku, razgovor s deset odabranih autorica također predstavlja relevantan okvir za izvođenje komentara i

zaključaka. Štaviše, dio knjige u kome se donose cjeloviti intervjui s autoricama predstavlja vrlo značajnu i zanimljivu bazu za dalja istraživanja, što nije tek simptom nekog akademskog optimizma, jer precizna pitanja i opširni odgovori (a za što su spisateljice prethodno ohrabrene, kako navode autorice studije) uistinu čine dragocjen arhiv, na što upućuju i autorice Bašić i Demiragić:

„Odgovori autorica nude svojevrsne profesionalne i lične profile svake od njih i pregršt podataka o njihovom radu i životu koji prevazilaze okvire i interes ovog istraživanja (odnos prema sopstvenom stvaralaštvu, agilnost i ambicija, samopouzdanje, reakcije na književne kritike ili na negativne komentare sredine, podrška porodice i prijatelja, odnos sa izdavačima i urednicima, razmišljanja o položaju žena u književnosti). Sve to može biti koristan materijal za istraživač(ic)e koji će se u budućnosti baviti srodnim temama. Otuda se činilo uputnim ponuditi javnosti njihove odgovore u cijelosti kao jednu malu arhivu znanja o životu bosanskohercegovačkih književnica ovog vremena.“ (str. 14-15)

Uz pogovor, zahvale, iscrpan popis korištene i konsultirane literature, knjigu upotpunjuju i kratke biografije autorica Adise Bašić i Ajle Demiragić. Iz njihovih biografija postaje razvidno da je višegodišnji književni i akademski angažman, te širok ali i precizno usmjeren književni i naučni interes ovih autorica, očekivano doveo i do kvalitetne realizacije istraživanja i konačne studije koja svojim teorijsko-metodološkim eklekticismom, te postavljenim ciljevima i dobijenim rezultatima ucrtava nove trase i otvara nova pitanja, odnosno nove mogućnosti za razumijevanje odnosa između (književnog) teksta i konteksta (u ovom slučaju konkretno – sistema književnog nagrađivanja), društvene proizvodnje, društvene recepcije književnosti i implikacija tih usloženih veza. Iako studija autorica Bašić i Demiragić u najširem smislu može biti *smještena* u polje sociologije kulture ili nešto uže, ali ipak i neodvojivo od prvoga – u polje sociologije književnosti, važno je naglasiti da ova studija književno-kulturnom fenomenu nagrađivanja pristupa kroz teorijsku hibridnost, sa *sjecišta* različitih koncepata znanja (ali uvijek s feminističkim polazištem) kako bi se stekao što bolji uvid u predmet istraživanja. Feminističko polazište otvorilo je dodatna vrata za uključivanje intervjua u studiju, jer feminizam cijeni neposredno, proživljeno iskustvo; riječ je o „feminizmu iz stomaka“ kako je to autorica Ajla Demiragić kao svoju istraživačku taktiku imenovala još prije desetak ili petnaest godina. Dakle, uz činjenicu da je ova studija unutar bosanskohercegovačkih okvira prva i jedinstvena po tome što pionirski istražuje izvjesno vrlo složen i kontekstualno uvjetovan književno-kulturni fenomen nagrađivanja, njen društveni i naučni značaj se ipak ne iscrpljuje na tome, jer je studija značajna upravo i zbog

spomenute metodološke *hibridizacije* koja kroz intervjuje inkorporira i neposredna iskustva. U krizi humanističkih nauka i nužnosti dokazivanja svrsishodnosti proučavanja književnosti, autorice Bašić i Demiragić upravo u procesu teorijsko-metodološkog hibridiziranja (uz dodatne opise, komentare, intervjuje) pokazuju kako (pa naposljetku i bilo koji) književno-kulturni fenomen može subverzivno reflektirati nadređenu cjelinu; govor o književnom *uvijek je i već* (na altiserovskom fonu) i govor o društvu, o kulturi kao načinu života, pa otuda i o rodno uvjetovanoj diskriminaciji. Akademski svjesne da njihova studija svojom metodološkom putanjom ponire čak i do samih temelja mizoginih pretpostavki u našoj kulturi, autorice Bašić i Demiragić izražavaju nadu da, uz pridodane intervjuje, i cijela studija može biti čitana u širokom hibridnom (multidisciplinarnom) luku, te p/ostati „koristan izvor informacija i budućim istraživači(ca)ma književnosti ali i društvenih prilika, sociologije književnosti, kulturne historije, ili položaja žena u BiH“ (str. 14).

Istraživanje autorica Bašić i Demiragić se poziva na srodne međunarodne projekte i studije, ali u bosanskohercegovačkom kontekstu nema svoju prethodnicu. S obzirom na tu uočenu prazninu, ova studija je imala i više preliminarnih, ujedno preklapajućih ciljeva koji su opisani u uvodnom dijelu, te realizirani kroz različite etape istraživanja i zapisivanja. Iako bi se brzopleto moglo zaključiti da je studija samo potvrdila ono što već znamo ili pretpostavljamo – žene se mnogo rjeđe nagrađuju (!), pažljivim čitanjem ova studija prelazi te granice i pokazuje puno više i dalje od potvrđivanja puke statistike. Naprimjer:

- a. Studija doprinosi boljem i oprimjerenom razumijevanju *univerzalnog sistema vrijednosti* kao normativnog okvira, koji se uvijek i bez izuzetka bazira na preciziranoj poziciji, ideologiji, kulturi... Polazeći od čina/pokušaja definiranja tipa, osnovne intencije i svrhe same književne nagrade, odnosno razumijevanja podzastupljenosti spisateljica u antologijama, medijima, u akademskom prostoru i slično, autorice vrlo bitko (analizirajući intervjuje) uviđaju da je kategorija univerzalnog položena na aporiju. Autorice pišu: „Iako statistike nedvojbeno pokazuju da se djela ženskih autorica mnogo rjeđe nagrađuju i da su žene rjeđe članice žirija, same autorice oklijevaju da u svojim konkretnim slučajevima izostanak neke nagrade nazovu nepravdom. Uglavnom se pozivaju na univerzalne estetske vrijednosti ne problematizirajući činjenicu da je stvaranje tih takozvanih vrijednosti također uslovljeno partijarhatom (pa je tako muško životno iskustvo prepoznato kao univerzalno a žensko kao partikularno i slično). Ovakav stav je razumljiv

s obzirom na to da autorice ne žele da njihova postignuća i nagrade budu posmatrani kao posljedica pozitivne diskriminacije – one žele osjećaj da je njihovo priznanje zasluženno, objektivno i prestižno (odnosno ‘univerzalno’). (str. 74)

- b. Studija time doprinosi i boljem razumijevanju društvenog trenutka u kome je važno artikulirati novi inkluzivniji diskurs o književnoj produkciji i svemu što ta proizvodnja implicira, pa i sistem nagrađivanja. Ili riječima autorica Bašić i Demiragić: „Pored ravnopravnije zastupljenosti žena u književnom životu **nama treba prevrednovanje književne tradicije i estetskih kriterija koji su samo naizgled neutralni a zapravo su duboko ideološki i nerijetko mizogini**. Lana Bastašić smatra da **to što žene puno rjeđe dobivaju književne nagrade nije nužno posljedica namjerne diskriminacije, nego toga što je naš pogled na svijet i književnost oblikovan u patrijarhalnom i mizoginom društvu**.“ (str. 71, istakla² A. A.)
- c. Studija doprinosi i boljem razumijevanju *simboličkog nasilja* – nježnog, neprimjetnog i nevidljivog nasilja (posebno ako se pri tome – jednako nježno i neprimjetno nametnuti – osjećaj krivice, osjećaj nedostatnosti, te niz somatoformnih poremećaja ne identificiraju kao niz emocionalnih i tjelesnih rekacija na nevidljivo simboličko nasilje).
- d. Studija doprinosi i kvalitetnijem uvidu u intersekciju rodni i drugih kulturoloških projekata, od nacionalnih, ideoloških, političkih i slično. Autorice između ostaloga naglašavaju i ovo: „Književno nagrađivanje je dakako političko pitanje par excellence pa nije svejedno po kome je nagrada imenovana, jesu li to umjetnici, sveštenici, predmeti ili je nagrada nazvana po nekom historijski značajnom datumu. (...) Današnje društvo poručuje da u historiji Bosne i Hercegovine nije bilo književnica čija su imena i djela vrijedna pomena³.“ (str. 73)
- e. Studija doprinosi detektiranju i boljem razumijevanju izrazito diskriminatorskih obrazaca u vezi s iskustvom ženskog starenja: „Rodno najizjednačeniji procenti su kod nagrade ‘Mak Dizdar’ koja se na manifestaciji Slovo Gorčina dodjeljuje u Stocu. U okviru te nagrade

2 Ovaj citat grafijski je istaknut i u samoj studiji, a kao važan uvid ponavljao se na obje promocije, i tuzlanskoj i sarajevskoj.

3 U fusnoti autorice napominju da postoji izuzetak, nagrada koji nosi ime Anke Topić, i dodjeljuje se isključivo autoricama, jednom u šest godina.

autorice (prema raspoloživim podacima od 2004. godine do danas) čine 44% nagrađenih, što je skoro polovina. Kako objasniti ovaj visoki procenat? To je nagrada koja se dodjeljuje za najbolju prvu neobjavljenu zbirku pjesama. Konkurs je anoniman, a autorice uglavnom mlade i na samom početku karijere, još uvijek voljne da se okušaju u književnom stvaranju i izađu u javnost sa onim što pišu. Šta se sa tim književnicama desi kasnije? Kako od polovine žene dođu do nule? Objavljivanjem, učešćem u književnom životu, starenjem. **Najviše šansi za pravedan rodni tretman u nagrađivanju imaju mlade neafirmisane autorice koje se tek dokazuju i to u polju poezije gdje se u izdavačkom smislu ne očekuje velika zarada. Kada treba da one ostanu u književnosti nekoliko decenija, aktivno djeluju i dobivaju kontinuirano priznanje, onda nastaje problem. Biti mlada (zašto ne i zgodna) pjesnikinja je prihvatljivo, ali biti klasik, bard, akademkinja, dobitnica nagrade za životno djelo – e to nije prihvatljivo. Tu dolazimo do one nule, i otud nemamo niti jednu jedinu nagrađenu autoricu za cjelokupno djelo i doprinos književnosti, baš kao što nemamo niti jednu književnicu u Akademiji nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.**“ (str. 43, istakla A. A.)

- f. Studija doprinosi razumijevanju rodne ekonomije unutar porodičnih struktura, rodne nejednakosti prilikom raspodjele obaveza, što dakako utječe na spisateljski angažman. Uspješna umjetnička karijera uvijek je (barem pomalo) u neskladu, a ponekad (ako ne i prečesto) i u sukobu sa strukturom domaćeg života u kojoj su prioritet djeca i kućanske obaveze, a koje se ili nameću kao isključivo ženska odgovornost ili tu odgovornost spisateljice internaliziraju unutar našeg kulturološkoga konteksta. Iz tog razloga, mnoge spisateljice odustaju od rezidencija, stipendija, književnih gostovanja i takmičenja (o čemu je u intervjuu ponajviše govorila Lamija Begagić), jer se njihovo odsustvo niti podrazumijeva niti pretjerano tolerira (što nije slučaj s muškarcima i njihovim odsustvom). Posljedično, mnoge autorice jednostavno ni ne mogu pisati u kontinuitetu, a onda ih se često doživljava i kao manje ozbiljnim i pouzdanim u književnom svijetu... a to onda opet vodi do gubitka samopouzdanja, sumnje u vlastite sposobnosti... a taj vrtlog – guta!
- g. Studija doprinosi i boljem razumijevanju procesa socijaliziranja žena/spisateljica unutar bosanskohercegovačke kulture, procesa koji

izvjesno potražuju temeljite izmjene: žene se i ne ohrabruju na *vidljivost* nego se – kroz nijansirano simbolično nasilje – kao ključni koraci ženske socijalizacije internaliziraju skromnost, samozatajnost, osjećaj nedoraslosti zadatku i slično. U studiji je uz komentar Senke Marić (treba li napomenuti da je riječ o višestruko nagrađivanoj, čitanoj i prevođenoj autorici?) da sebe nije smatrala „pravim piscem“, u analizi intervjua naprimjer zabilježeno i ovo: „Iako mlada autorica, Nikolina Todorović primjećuje taj tihi otpor prema ženama, pa govoreći o značaju književnih nagrada ona kaže da je to dobrodošlo ohrabrenje koje je posebno važno za mlade pjesnikinje na ulasku u svijet književnosti koje su često izložene ignorisanju njihovog prisustva i postojanja. Opisujući situaciju sa dodjele nagrade Mak Dizdar, Todorović tankoćutno primjećuje da je ona kao prvonagrađena bila uplašena i govorila tiho kao i kolegica koja je dobila drugu nagradu, a da je mladi pjesnik koji je dobio treću nagradu svojim samouvjerenim nastupom pobrao najveći aplauz. Iako tek anegdota, ova crtica precizno izražava autoricin osjećaj ko od njih troje doživljava da mu je mjesto na pobjedničkom podiju.“ (str. 75)

- h. Studija pomaže u razumijevanju i kritičkom sagledavanju još jednog stupnja rodne nejednakosti, svojevrsnog “ženskog poreza”, jer se žene, pa skoro bez izuzetka – kako pokazuju i intervjui – moraju mnogo više truditi da zadobiju povjerenje. U studiji je, u intervjuu, prenesena i izjava Magdalene Blažević: „Međutim, činjenica je da su knjige koje pišu muškarci nagrađivanije što potvrđuje popis dobitnika svake velike regionalne nagrade, a u konkurenciji su uvijek izvrsne knjige koje su napisale žene, ali **to me ne čudi jer se spisateljice kao i žene drugih zanimanja moraju mnogo više truditi da bi zaslužile povjerenje.** Ohrabrujuće je to što se u posljednje vrijeme situacija mijenja, tri godine zaredom najboljim romanima u Hrvatskoj proglašeni su romani koje su napisale žene, Frica je dobila žena, ali **sve dok se veselimo što je nagradu napokon dobila žena, nismo ravnopravni.**“ (str. 109, istakla A. A.)

Čitljiva, uz britke autorske komentare nerijetko i duhovita, studija *Lovorike za žensku glavu* ipak nije lagano štivo; ova studija bira jednostavan jezik da ponudi ozbiljan kritički osvrt na tmurnu realnost, ali jednako optimistično nudi smjernice za

prevrednovanje patrijarhalnih osnova našeg društva i kulture, a iz čega se preslikava i status naših književnica i praksa književnog nagrađivanja.

Adresa autorice
Author's address

Anisa Avdagić
Univerzitet u Tuzli
Filozofski fakultet
anisa.avdagic@untz.ba